

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE
ODDZIAŁ „JĄCWIĘŻ”
REGIONALNA PRACOWNIA KRAJOZNAWCZA
W SUWAŁKACH

**XXXVII OGÓLNOPOLSKI
WYSOKOKWALIFIKOWANY
RAJD PIESZY**

TRASA NR 4
10 – 21 lipca 1996 roku

pod honorowym patronatem
Burmistrza Augustowa

SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

PRZEBIEG TRASY IV

Projekt trasy: **Stefan Maciejewski, Irena i Wojciech Baturowie**

10.07	Śr	Suwałki – Sz wajc a r i a – Okuniowiec – Mała Huta – Jeziro Koleśne	18 km
11.07	Cz	Jeziro Koleśne – Samle – Nowa Wieś – Stary Folwark	17 km
12.07	Pt	Stary Folwark – Cimocho w i z n a – Gawrych-Ruda – Bryzgiel – Monkinie	26 km
13.07	So	Monkinie – Kruszni k – Czerwony Krzyż – Mikołajewo – Maćkowa Ruda	22 km
14.07	N	Maćkowa Ruda – Rosochaty Róg – Wigry – Maćkowa Ruda	18 km
15.07	Pn	Maćkowa Ruda – Wysoki Most – Studziany Las – Frącki	17 km
16.07	Wt	Frącki – Okółek – Dworczyso – Rygoł	22 km
17.07	Śr	Rygoł – Jazy – Perkuć – Paniewo – Płaska	25 km
18.07	Cz	Płaska – Gorczyca – Żyliny – Sucha Rzeczka – Serwy	13 km
19.07	Pt	Serwy – Przewięż – Jezioro Długie – Augustów	27 km

STWIERDZAM, ZE KOL. *Stefan Maciejewski*

PRZEBYŁ(A) TRASĘ CZWARTĄ XXXVII OGÓLNOPOLSKIEGO WYSOKOKWALIFIKOWANEGO RAJDU PIESZEGO
I ZDOBYŁ(A) 205 PUNKTÓW ZA PRZEJŚCIE PIESZE I 10 PUNKTÓW ZA ZWIEDZANIE MIAST
ORAZ SREBRNĄ ODZNAKĘ „MIŁOŚNIK SUWAŁSZCZYZNY I MAZUR”

Kierownik Trasy IV

10 – 21 lipca 1996 r.

Augustowska Puszcza – zajmuje w granicach Polski obszar około 115 tys. ha. Tworzy z drzewostanami położonymi na Litwie i Białorusi wielki kompleks lasów o powierzchni około 250 tysięcy ha. Są to lasy porastające piaszczyste utwory sandrowe, przeważnie sosnowe (73%) i świerkowe (17%). Zachowało się tu wiele lasów naturalnego pochodzenia, w których dorodne sosny i świerki osiągają wiek 180 lat i wysokość 40 metrów.

Puszcza Augustowska stanowi część dziewiczych ostępów leśnych, rozciągających się niegdyś między Mazowszem, Rusią i Litwą. Kolonizacja Puszczy rozpoczęła się w XVI wieku w wyniku budowy osad strażników i dworów myśliwskich. Stanowi ostoję wielu rzadkich i cennych gatunków zwierząt, jak głuszc, cietrzew, ryś, wilk, wydra, bocian czarny czy ptaki drapieżne. Ochronie przyrody Puszczy sprzyja sieć rezerwatów przyrody, licząca 12 obiektów o łącznej powierzchni około 4 tysięcy ha, oraz istnienie na jego północno-zachodnim skraju Wigierskiego Parku Narodowego.

Augustowski Kanał – pomnik polskiej inżynierii wojskowej, unikatowy zabytek w skali europejskiej, zbudowany w latach 1823 – 1839. Dzieło generałów Jana Ch. Maletskiego i Ignacego Prądzyńskiego, pułkownika Henryka Rossmanna, inżyniera Teodora Urbańskiego i innych – łącznie siedem tysięcy budowniczych – stanowi do dziś wzór symbiozy obiektu technicznego z naturą. Powstał z myślą o połączeniu Wisły z Niemnem i lotewskim wybrzeżem Bałtyku w celu obejścia ceł pruskich; obecnie łączy tylko jeziora augustowskie. Na ogólną długość 102 km – w tym 80 km w obecnych granicach Polski – aż 77,5 km utrzymywanych jest w pełnym stanie sptawności. Z 14 śluz znajdujących się na polskim terytorium dziewięć zachowuje bardzo bliski pierwotnemu kształt techniczny. Wartości zabytkowe kanału polegają na zachowaniu, pomimo ciągłej eksploatacji, w niezmiennych postaci linii wodnej, sposobu zaopatrzenia w wodę, lokalizacji i zasadniczej konstrukcji budowli piętrzących (śluz i upustów), nawet profili przekopów. Nadal można podziwiać pracę operatorów śluz, którzy – jak przed półtora wiekiem – ręcznymi lewarami podnoszą zastawki, otwierają luki we wrotach, którymi woda wypełnia komorę aż do zrównania poziomu z wyżej położonym zbiornikiem, po czym rozwierają ciężkie drewniane wrota, pchając ramionami ich długie dyszle.

Augustów jest najstarszym miastem Suwalszczyzny. Powstał w trakcie zagospodarowywania olbrzymich puszczy porastających dawnie siedliska tajemniczych Jaćwingów. Ten wojowniczy lud został wygubiony po wyprawach krzyżowych w końcu XIII wieku. Mieli w tym udział księżta ruscy i polscy, ale dopelnili zagłady „rajzy” bezwzględnego Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Narodu Niemieckiego, czyli Krzyżaków.

Pierwsza wzmianka o osadzie nad Nettą pochodzi z 1496 roku i dotyczy komory pobierającej cło u przeprawy rzecznej. Legendy wiążą powstanie grodu z romantyczną miłością ostatniego Jagiellona do Barbary Radziwiłówny. Ponoć Zygmunt August założył miasto dla upamiętnienia swej pierwszej schadzki. Historycy zaś uważają, że miasto powstało w miejscu karczmy wystawionej w 1526 roku przez Jana Radziwiłła. Miasto miało obsługiwać wielką drogę, która wyprowadzała handel z głębi Litwy i Białorusi, przez Grodno i ówczesną Puszczy Perstuńską, do Prus i Wielkopolski. Nieco później powstał tu węzeł dróg; wyszły z niego traktki na Warszawę i Mazowsze oraz na Kraków. W 1555 roku wytyczono siatkę ulic z rynkiem. Dwa lata później, 17 maja 1557 roku, Augustów otrzymał prawa miejskie. Rozwój miasta został zahamowany przez „potop szwedzki”, podczas którego miasto zostało spalone. Podobnie los potraktował Augustów podczas wojny polsko-rosyjskiej z 1831 roku. Szansą na ponowny rozwój miasta było rozpoczęcie budowy Kanału Augustowskiego. Niestety, nie odegrał on znaczącej roli gospodarczej. Ponowne ożywienie miasta miało miejsce na przełomie XIX i XX wieku, kiedy doprowadzono do Augustowa kolej (1897) oraz wytyczono nowe drogi do Grodna (1911) i Sejn (1912).

W świadomości mieszkańców największe rany przyniosła II wojna światowa – około 1400 osób straciło życie. Liczbę ofiar zwiększyły tragedie powojenne, przede wszystkim „internowanie” przez NKWD i wywiezienie w głąb Związku Radzieckiego żołnierzy oddziałów partyzanckich, które nie podporządkowały się władzy ludowej, oraz oblawy w lipcu 1945 roku na ludzi posadzanych o kontakty z poakowską konspiracją, po których ślad zaginął.

Białe Jezioro, od 1935 roku zwane Krechowickim. Ma prawie 488 ha powierzchni, długość ponad sześć kilometrów, szerokość maksymalną – 1359 m, głębokość – do 30 m; średnią – 8 m. Nazwa wywodzi się od piaszczystych brzegów i czystej niegdyś toni. Woda przybiera kolor biały w dni pochmurne, w słoneczne jest seledynowa.

Biebrzański Park Narodowy – powierzchnia 59223 ha. Utworzony w 1993 roku. Położony w województwach: łomżyńskim, białostockim i suwalskim. Wokół parku powstała strefa ochronna zwana „otulina” o powierzchni 66824 ha. Park utworzono w celu ochrony bagiennych terenów doliny Biebrzy z wieloma rzadkimi gatunkami roślin i zwierząt oraz wyjątkowymi walorami widokowymi. Biebrza – główna oś hydrograficzna parku – ma typowy charakter rzeki nizinnej z licznymi starorzeczami i zakolami, które tworzą pętle niemal łączące się ze sobą. Specyficzne warunki hydrograficzne doliny spowodowały powstanie na dużych powierzchniach Kotliny Biebrzańskiej torfowisk z bardzo ciekawą roślinnością. W dolnym basenie rzeki znajduje się jeden z największych w kraju kompleksów olsów.

Obszar Biebrzańskiego Parku Narodowego podzielony został na trzy strefy ochronne. Strefa pierwsza obejmuje dawne rezerваты: Grzędy i Czerwone Bagno (w granicach sprzed 1981 roku). Jest to strefa ochrony konserwatorskiej o najwyższych walorach przyrodniczych, ze szczególną ochroną wód. Strefa druga, to obszar bagien i torfowisk (zwana strefą ochrony czynnej wzmoczonej) o bardzo wysokich walorach przyrodniczych, z dopuszczeniem gospodarki leśnej, sprzyjającej regeneracji lasów oraz koszenia łąk i wypasu. Trzecia strefa (zwana strefą ochrony czynnej) o wysokich walorach przyrodniczych z fragmentami naturalnych zbiorowisk roślinnych, z ograniczoną działalnością gospodarczą.

Biebrzańskie Bagna – największy i najbardziej naturalny w Europie Środkowej kompleks torfowisk niskich. Torfowiska te występują w dolinie Biebrzy na długości ponad 100 km i szerokości 10 – 15 km w części południowej, 20 – 30 km w części środkowej i 1 – 4 km w części północno-wschodniej. Zajmują około 90 tysięcy ha powierzchni.

W dolinie zachowała się strefowość ekologiczna poprzeczna, ukształtowana przez zmniejszające się zasoby wodne, w zależności od odległości od koryta rzeki i zasięgu wylewów wody. Strefowość podłużna zmienia się w miarę posuwania się wzdłuż rzeki w kierunku połączenia z Narwią.

O występowaniu rzadkich gatunków roślin decyduje wysoki stopień naturalności obszarów, umożliwiającą utrzymanie relikwów glacialnych, jak i gatunków borealnych w dużych skupiskach. W dolinie Biebrzy stwierdzono 235 gatunków ptaków (w tym 157 lęgowych i 19 prawdopodobnie lęgowych) oraz 36 gatunków ryb i minogów. Teren ten znajduje się na trasie corocznych wędrówek ptaków ciągnących z północy na południe. W tym rejonie następuje rozdzielenie się tras wędrówek ptaków w kierunku Morza Śródziemnego i Azji Mniejszej.

Występują tu stale: batalion, dubelt, łabędź krzykliwy, wodniczka, orzeł bielik, orlik grubodzibny, wilki, wydry oraz bobry, od których to pochodzi nazwa rzeki.

Cisów, dwór z 1834 roku, dobra Karola Brzostowskiego (1796 – 1854). Rezygnując z obiecującej kariery wojskowej (był adiutantem wielkiego księcia Konstantego), podjął Brzostowski walkę o uratowanie majątku. Najpierw zastąpił pańszczyznę krótkoterminowymi, później dłuższymi dzierżawami. Wprowadził płodozmian, zapoczątkował uprawy roślin okopowych. Stworzył liczący się ośrodek przemysłowy. W jego działalności doszukiwano się prekursorstwa socjalizmu. W istocie wprowadził bezpłatną opiekę lekarską i powszechną, finansowaną przez gminę oświatę, eliminując analfabetyzm przez wymóg własnoręcznego pisania podań i dokumentów urzędowych. Stworzył system gospodarczy premiujący przedsiębiorczość. Jako jeden z pierwszych w kraju założył kasę oszczędnościową oraz lombard wiejski udzielający pożyczek „osobom pod względem uczciwości nieposzkodowanym”, dający kredyt nawet na „słowo honoru”. Upowszechnił ubezpieczenie od ognia, zaprowadził w zakładach zasady bardzo skrupulatnej księgowości, zlikwidował tytułomanię, zakorzenił demokratyczne zasady współzycia społecznego, zorganizował samorząd wiejski wybierany przez ogół. Testamentem z 29 listopada 1853 roku ustanowił „czerwony hrabia” Instytucję Rolniczo-Przemysłową Sztabin, mającą charakter autentycznej spółdzielni. Jako pierwszy w okolicy przeprowadził uwłaszczenie chłopów na dogodnych dla nich warunkach, eliminując jednak możliwość spekulacji ziemią. Umierając bezpotomnie, zadbał o ludzi, z którymi współdziałał; zapisał na własność dobra tym, którzy na nich pracowali.

Brzostowski produkował alkohol, lecz dbał o trzeźwość podwładnych. Stworzony przez niego kodeks karny wymagał, by za upicie do nieprzytomności klienta szynkarz płacił wysoką karę. Stosowany był zakaz sprzedaży i spożywania trunków w godzinach pracy. W krótkim też czasie wykorzeniono w dobrach hrabiego tę i podobne plagi społeczne. Za kradzież przewidywano grzywnę czterokrotnie przewyższającą wartość łupu; w przypadku zaś rozpowszechnionych kradzieży płodów rolnych – dziesięciokrotną. Za marnotrawienie

czasu rolnikom urzędnicy zobowiązani byli płacić odszkodowanie. Za przechwyconego na włóczęgostwie i żebractwie musiała zapłacić najbliższa rodzina. Ubogim, którzy nie mogli zarabiać na swoje utrzymanie, a nie mieli rodzin, gmina wypłacała miesięczne zasiłki. Ścigane było też zabieranie na noce dorastających dziewcząt na odległe łąki.

Dodać należy, że właściciel Cisowa – jako adiutant generała L. M. Pacy – był ranny pod Ostrołęką w 1831 roku, a potem sam niezdolny do służby – zajął się produkcją armat na potrzeby walczących rodaków.

„**Cmentarzysko Jaćwingów**” to archeologiczny rezerwat o powierzchni 4,12 ha, położony na skraju krawędzi doliny, w której bierze początek rzeczka Szwajcaria. Na zalesionym terenie dają się wokół dostrzec okrągłe usypiska z omszałych kamieni. Ich średnica wynosi od 6 do 21 m, a wyjątkowo nawet 31 m. Są to jaćwieskie kurhany, które kryją groby z III – V w. n.e.

Znawca przedmiotu, archeolog Jerzy Okulicz-Kozaryn, pisze, że w 2. poł. II w. n.e. na Suwalszczyźnie rozkwitło osadnictwo. Powstała w tym czasie w pobliskich Osinkach duża osada, której mieszkańcy założyli cmentarz leżący w tej chwili przed nami. Inna osada powstała w Osowej, na krawędzi doliny Czarnej Hańczy, gdzie też znajduje się cmentarzysko, podobnie jak w odległej kilka kilometrów na północ (też osady i cmentarzyska) Szeszupce i Szurpiłach. Cmentarze zawierają pochówki ciał i urny świadczące o równoczesnym zwyczaju ciałopalenia.

Protoplaści Jaćwingów z III w. mieli zwyczaj składania do grobów przedmiotów cennych dla zmarłego. Stąd w grobach męskich – obok ozdób – składano broń: groty oszczepów, okucia tarcz, ostrogi, uzdy końskie, niekiedy dziwerowane miecze. W grobach bogatych trafiają się nawet pochowane ze zmarłymi konie w paradnym rzedzie. Bardzo interesujący grób rolnika z II w. n.e. odkryto w Szwajcarii. Znalaziono w nim radło z radlicą łopatkową (znane z prowincji rzymskich). Była tu też piła, siekiera i inne narzędzia. W grobach kobiecych odnajduje się kolie z paciorków, naszyjniki, zapinki, bransolety itp.

W okolicy znajduje się jeszcze kilka podobnych cmentarzysk jaćwieskich, m.in. w Prudziszkach, Żywej Wodzie i Bilwinowie, gdzie nawet cmentarz z V–VI w. n.e. jest większy, aniżeli ten w Szwajcarii.

Czarna Hańcza jest największą rzeką Suwalszczyzny i stąd określaną mianem „rzeki herbowej”. Od jeziora Wigry, przez które przepływa, stanowi jeden z najbardziej atrakcyjnych szlaków kajakowych w Polsce. Płynąc z północy na południe, a następnie na wschód – do macierzystego Niemna – wiąże trzy subregiony Pojezierza Suwalskiego: Pojezierze Zachodnio- i Wschodniosuwalskie, a od południa sandrową Równinę Augustowską.

Źródła i strumyki ze wzgórz otaczających jezioro Jegliniszki dają początek tej rzece. Z jeziora wypływa jako mała rzeczułka, która przy znacznym spadku – płynąc głęboko wciętą doliną z ładnie wykształconymi ozami – po niecałych 5 km wpada do północnego krańca jeziora Hańcza, a wypływa w dalszy bieg na przeciwnym krańcu, w przysiółku Wróbel. Tu zaczyna się niemal górski odcinek rzeki biegnącej przez wąską dolinę (ok. 200 m szerokości) o charakterze przełomu. Strome skarpy brzegów, wznoszących się kilkadziesiąt metrów ponad koryto rzeki, dają złudzenie kanionu.

Półtora km poniżej jeziora Hańcza wpływa do Czarnej Hańczy od strony zachodniej rzeczka Kozikówka, przy ujściu której znajduje się zbocze zasłane głazami narzutowymi (rezerwat „Głazowisko Bachanowo”), a za nim *wisząca dolina* zwana przez miejscową ludność Gaciskami. Jej dno zawieszane jest 10 m ponad poziom koryta Czarnej Hańczy. W rynnice Kozikówki znajduje się długi wał ozowy, którego dalszym ciągiem są wydłużone pagórki słynnego ozu turtulskiego. Dochodzą one do młynskiego siedliska w Turtulu. Już w XVII w. była tu młyn. Obok stoją budynki Zarządu Suwalskiego Parku Krajobrazowego.

Za Turtulem, doliną już znacznie szerszą, płynie Czarna Hańcza przez 22 km do Suwałk, a następnie przez sandrowe okolice Sobolewa i lasy wigierskie dostaje się do Zatoki Hańczańskiej na Wigrach. Przecina jezioro Wigry i od południowej strony Półwyspu Klasztornego wypływa w swój dolny, nizinny bieg. Płynie odtań wyjątkowo malowniczymi partiami Puszczy Augustowskiej. Nie opodal wsi Rygol łączy się z Kanałem Augustowskim, aby wspólnie toczyć wody do Niemna.

Spotyka się różne dane dotyczące długości rzeki: 139, 142 lub 147 km, z czego w granicach Polski ma być: 108, 115 lub 117 km.

Czarne Jezioro jest właściwie zatoką Krzywego. Zajmuje przestrzeń 20,5 ha. Jego średnia głębokość wynosi 3,2 m, zaś maksymalna 8,8 m. Ma długość ok. 1300 m, szerokość średnią 250–300 m, a maksymalną 600 m.

Długie Jezioro ma istotnie kształt wydłużony, od południa ma również wydłużoną i ustawioną poprzecznie zatokę nazywaną przez rybaków Kaletą, która była niegdyś traktowana jako odrębna całość. Powierzchnia zbiornika wynosi 163 ha, długość – 4 km, szerokość – do 700 m, głębokość osiąga 12 m; położone jest na wysokości 124 m n.p.m.

W celu ochrony jeziora i otuliny z drzewostanem charakterystycznym dla tego terenu (bór świeży wilgotny i bagienny) oraz torfowiska porośniętego zespółami turzyc i reliktowymi gatunkami mszaków założono w 1980 roku rezerwat o powierzchni 740,67 ha.

Dowspuda, wieś na Równinie Augustowskiej. Położona nad rzeką Rospudą; nazwa pochodzi od rzeki. W 1513 roku otrzymał od Zygmunta I miłą kwadratową puszczy koniuszy grodzieński Bohdan Hrynkowicz Wołłowicz, który wybudował tu dwór obronny dla swoich namiestników. Przed 1639 rokiem nieźle zagospodarowany majątek przejęli Pacowie, ród wywierający wielki wpływ na życie polityczne i kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Miejscowość kojarzy się przede wszystkim z ostatnim dziedzicem nazwiska – Ludwikiem Michałem Pacem (1778 – 1835). Był to jeden z najszlachetniejszych polskich kawalerzystów doby napoleońskiej, wybrany do najbliższej świty cesarza Francuzów. Jako generał dywizji został pierwszym wodzem naczelnym powstania listopadowego. Ten ceniony senator-kasztelan Królestwa Kongresowego promieniował energią w podejmowaniu reform gospodarczych, zaprowadzając w rolnictwie wzory angielskie. Na miarę dokonań swych sławnych przodków starał się też spełniać rolę mecenasa sztuki.

Jako jeden z pierwszych w kraju postanowił wybudować dla siebie rezydencję we wschodzącym wówczas w modę stylu neogotyckim. Zatrudniony w tym celu Piotr Bosio, został szybko wymieniony na Henryka Marconiego. Między 1820 a 1823 rokiem powstało tutaj wspaniałe założenie pałacowe, pasujące do wcześniej ukutego przysłowia: „*Wart Pac pałaca, a pałac Paca*”.

Galęziste Jezioro – oddzielone od strony wschodniej wyniosłym grzbietem od Samli Dużych – ma kształt kolisty, brzegi częściowo dość wysokie i strome. Zajmuje powierzchnię 3,6 ha. Jego długość wynosi 260 m, szerokość 180 m. Leży na wysokości 137,4 m n.p.m. Głębokość nie była badana.

Huciańskie Jeziora – wraz z Czarnem, Koleśnem, Zielonem, Wiązowcem, Zgnilcem – tworzą zespół jezior huciańskich, które ongiś stanowiły część wielkiego akwenu Prawigier. Jeziora te mają charakter wytopiskowy, bogato rozwiniętą linię brzegową (liczne zatoki, półwyspy, przesmyki). Są żyzne, o bogatej roślinności, stwarzają dobre warunki bytowania ryb. Żyją tu też bobry i wiele gatunków ptactwa wodnego.

Na przybrzeżnych wypłyeniach rosną łany trzciny, kępy sitowia, tataraku, rdestnic, moczarki kanadyjskiej. Wiele jest w tych akwenach stanowisk grzybienia białego i grązela złotego.

Huta, wieś koło Augustowa. Od lat dwudziestych do dziewięćdziesiątych XIX wieku mieściły się tutaj zakłady przemysłowe i domki robotników tzw. Rzeczypospolitej Sztabińskiej. Na wzgórzu mieściła się od 1825 roku huta żelaza z wielkim piecem i nagrzewnicą cylindryczną „wielkiego dmuchu” Girarda, poruszana maszyną parową. Przy hucie znajdowały się magazyny surowca i wyrobów gotowych, stolarnia i zakład produkujący maszyny rolnicze, m.in. świetnej jakości sieczkarnie, kieraty, wialnie, młockarnie, pługi, a także niezwykle w tamtych czasach mechaniczne dojarki do krów, maszyny do obierania ziemniaków i do bicia masła, koparki elewatorowe do ziemniaków. Po śmierci założyciela huty odlewano tu ciekawe pod względem artystycznym żeliwne nagrobki i balkony.

Z prawej strony znajdowała się huta szkła produkująca opakowania dla działającej w niedalekim Cisowie gorzelnii i browaru.

Kamionka, rzeka ma raptem 4,5 km długości. Płyje wąską doliną z Jeziora Koleśnego. Brzegi ma wysokie, malownicze, nurt silny. Woda „tańczy” po niezmiernie licznych kamieniach (stąd nazwa), poprzegradzana od czasu do czasu bobrymi tamami i powalonymi drzewami. Dzięki to i piękny zakątek, o wybitnych wartościach przyrodniczych, stąd objęty (od 1985 r.) ochroną rezerwatową. Na Kamionce żyją bobry, wydry, w wodzie – pstragi. Liczne rozlewiska i zatorfione kotliny porasta las łęgowy z olszą, osiką, brzozą, wierzbiną.

Klonownica, rzeka; jej nazwa wywodzi się od terminu jaciwskiego *klen*, czyli „ukośny, krzywy”. rzeka uchodzi za najkrótszą w Polsce, liczy bowiem niecałe 800 metrów długości. Prawy brzeg ma niski, błotnisty.

Koleśne Jezioro ma kształt nieregularny, od strony północnej wyniosły brzeg, na którym znajduje się Dwór Huta z resztkami zabudowań pamiętających czasy kamedułów wigierskich. Powierzchnia akwenu wynosi 24,6 ha, przy średniej głębokości 6,9 m, a maksymalnej 15 m. Ma długość 800 m, a średnią szerokość 450 m.

„Kości Rynek”, rezerwat florystyczny założony w 1959 roku na obszarze 146,63 ha w nadleśnictwie Augustów, obrębnie leśnym Balinka, 18 km na wschód od Augustowa. Teren rezerwatu jest płaski i na dużej powierzchni zabagniony, zwłaszcza wzdłuż Jarzębianki, przepływającej z północy na południe. Wzdłuż strumienia występują łągi jesionowo-olszowe, a w części południowej i wschodniej obszaru chronionego – olsy o kępiastej strukturze. Najwyżej położone są grądy i bory ze świerkiem, dębem, klonem, lipą, brzozą. Zwłaszcza brzozy osiągają tu imponujące rozmiary. Żyją w rezerwacie m.in.: łosć, jeleni, dzik, kuna, borsuk, zdarza się przechodzący wilk; z ptaków – rzadki gdzie indziej bocian czarny.

Wzniesiony w północnej części rezerwatu kamienny kurhan z krzyżem oznacza miejsce obozowiska i mogiły powstańców z oddziału „Wawra” Ramotowskiego, którzy 29 czerwca 1863 roku stoczyli bitwę z otaczającymi ich pierścieniem wojskami rosyjskimi. Część oddziału przebiła się w Łomżyńskie, część rozproszyła, pozostali padli na grądzie. Inna nazwa miejsca – Łalki Grąd – pochodzi od nazwiska żandarma wieszającego (tak nazywał się wyznaczony przez władze powstańcze likwidator zdradców i szpiegów), głównego organizatora powstania w okolicy, tutaj powieszono. To miejsce pamięci narodowej zostało w latach osiemdziesiątych uporządkowane przez działaczy PTTK.

Krasnybór, wieś położona przy szosie ze Sztabina do Lipska, nad Biebrzą, przy ujściu Jastrzębianki.

Nazwa wsi została przejęta od puszczy Krasny Bór, która od 1506 roku była własnością Litaworów-Chreptowiczów. Wieś powstała przed 1598 rokiem i nazywała się najpierw Przekop. Adam Iwanowicz Chreptowicz wybudował w niej dwór i wytyczył założenia miejskie z trójkątnym rynkiem, na którym odbywały się jarmarki trzy razy w roku. Osadził tu następnie bazylianów, dla których wybudował w latach 1584 – 1589 cerkiew.

Budowla ta – obecnie kościół pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – jest najstarszym obiektem sakralnym na Suwalszczyźnie. Stanowi ona interesujące połączenie form renesansowych z późnogotyckimi (ostrołukowe okna, żebrowe sklepienia, szkarpy) i jednocześnie nawiązuje do tradycji średniowiecznego budownictwa prawosławnego. Jej plan oparty jest na rzucie krzyża greckiego o zaokrąglonych rogach (trójliść). Proporcje narusza wysoka (30 m), pokryta hełmem wieża, wybudowana w 1913 roku. Niedawno odrestaurowane freski we wnętrzu świątyni pochodzą być może z okresu, gdy obiekt zajęli na kościół bernardyni (po 1661 roku). Najcenniejszym elementem wyposażenia kościoła jest obraz olejny Matki Boskiej z Dzieciątkiem, słynący łaskami, pochodzący co najmniej z połowy XVII wieku (srebrna koszulka – z XIX wieku), przestłaniany obrazem św. Antoniego. Według legendy obraz nie daje się kopiować. Rzeźba Ukrzyżowanego Pana Jezusa w ołtarzu bocznym pochodzi z przełomu XVII i XVIII wieku.

Po drugiej stronie szosy mieści się cmentarz z licznymi nagrobkami żeliwnymi z Huty Sztabińskiej, wystawionymi m.in. emerytom Instytucji Rolniczo-Przemysłowej Sztabin. Najokazalszy z nich ma formę neogotyckiej kapliczki poświęconej Wiktorii Wierzbickiej-Rymaszewskiej, a wykonany został własnoręcznie przez hrabiego Brzostowskiego. W ten sposób uhonorował on swą najbliższą współpracowniczkę, pełniącą funkcję głównej księgowej majątku. Od 1988 roku znajduje się tu także pomnik ku czci powstańców, poległych w potyczce między Jastrzębną a Lipskiem w kwietniu 1863 roku. Na środku cmentarza stoi kościół parafialny św. Rocha, murowany, będący rozbudowaną niedawno kaplicą z 1870 roku.

Krzywe Jezioro (zwane też Krzywym Wigierskim lub Huciańskim), w części północnej rynnowe, zajmuje powierzchnię 121 ha, przy średniej głębokości 8,4 m, a maksymalnej 28,5 m. Jego długość wynosi 3500 m, średnia szerokość 550 m, a maksymalna ponad 600 m. Leży na wysokości 143,3 m n.p.m.

Mikaszówka – we wsi widzimy wiele zachowanych obiektów tradycyjnego budownictwa. Drewniany kościół z dwiema charakterystycznymi, trochę przysadzistymi wieżami o wysokości 14 metrów ma za patronkę świętą Marię Magdalenę. Powstał w 1907 roku, a jego wnętrze urządzone jest w tradycyjnym puszczańskim stylu (liczne rogi jelenie i łosie). W ołtarzu głównym znajduje się obraz Matki Boskiej

Częstochowskiej przesłonięty obrazem świętej Marii Magdaleny. Przed świątynią, na skrzyżowaniu ulic, ustawiony został żeliwny pomnik pochodzący z Huty Sztabińskiej. W Mikaszówce znajduje się śluza zbudowana przez Wojciecha Korczakowskiego w roku 1826 – 1828. Różnica poziomów pomiędzy znajdującym się wyżej zalewem rzeczki Mikaszowki a „stawem” Sosnówka wynosi 2,7 metra. Wymiary komory są podobne jak innych: długość użytkowa – 43 metry, szerokość głów – 6 metrów.

Necko, jezioro rynnowe na Równinie Augustowskiej; powierzchnia 411 ha, długość 5,4 km, szerokość 800 m, maksymalna głębokość 25 m. Linia brzegowa rozwinięta. Brzegi dość wysokie, suche, porośnięte lasem. Północno-wschodnią część Necka stanowi jezioro Rospuda, z którego wypływa rzeka Rospuda (wpada w północnej części jeziora Necko jako Netta). Oba jeziora rozdziela zalesiony Półwysp Topitówka.

Netta, rzeka – prawy dopływ Biebrzy. Płyńe na Równinie Augustowskiej i w Kotlinie Biebrzańskiej. Długość 102,4 km. Wypływa z Jeziora Czarnego. Do Augustowa płynie jako Rospuda, od jeziora Necko przyjmuje nazwę Netta. Na przestrzeni prawie 3 km rzeki Rospudy, pomiędzy Raczkami i Dowspudą, Michał Ludwik Pac wznosił w 1824 roku dwanaście progów kamiennych, które tworząc wodospady dodawały uroku miejscowości. Wodospady zniknęły po rozebraniu tam. Jedynym ich śladem są kamieniste mielizny. Bieg rzeki Netty poniżej Augustowa charakteryzują rozwidlenia kanałowe, starorzecza, śluzy, liczne zakola, zamulenia koryta. Nad rzeką – podmokłe łąki, kępy drzew, w suchszych miejscach – sosnowe zagajniki. Na niektórych odcinkach biegu Netta przyjmuje wody Kanału Augustowskiego, w innych stanowi z nim jedną drogę wodną. Na 10,8 km przed ujściem, poniżej osady i śluzy Sosnowo, uregulowane koryto Netty stanowi integralną część Kanału. Netta uchodzi do Biebrzy w obrębie Czerwonego Bagna. Netta poprzez Kanał Augustowski łączy system Wisły i Niemna.

Okuniowiec, jezioro z wanego dawniej Koniewiec. Ma ono brzegi w znacznej części wyniosłe i zalesione, w pasie przybrzeża porośnięte trzciną. Jego długość wynosi 325 m, a szerokość 250 m. Leży 148,5 m n.p.m.

Paniewo, jezioro – jego długość wynosi 1 km, największa szerokość – 700 m, co daje powierzchnię 42 ha.

Paniewo, śluza – ten obiekt przyciąga historię najbardziej chyba dramatyczną. Został zbudowany w latach 1826 – 1828, na silnie filtrującym gruncie, przez porucznika inżynierów, Michała Horaina (1797 – 1867), wilnianina, później cenionego specjalistę od hydrotechniki i kolejnictwa we Francji. Znaczny spadek wobec leżącego niżej Jeziora Krzywego (6,51 m) spowodował konieczność zbudowania dwóch sprzężonych ze sobą komór o największej w systemacie jednostowej różnicy poziomów (górną komora – 3,3 m). Budowla ma rozmiary imponujące: długość użytkowa – 44,41 m i 43,64 m, szerokość – około 6 m, przy głębokości progów 1,9 m. Łatwo obliczyć, że wysokość ścian przekracza 10 metrów.

Pierty, jezioro są zbiornikiem silnie eutroficznym (żyznym), bardzo bogatym w roślinność wodną (trzciną pospolitą, sitowie, palka, skrzyp, oczeret, rdestnice, moczarka kanadyjska itp.). Zajmuje ona aż szóstą część powierzchni jeziora.

Od strony północnej wpływa do jeziora Wiatrołuża, zaś w części środkowej, od zachodu – Kamionka. Obie rzeki są królestwami bobrów, stąd w znacznych częściach objęte ścisłą ochroną rezerwatową. Jak już było wspomniane, nadmiar wód Piert odprowadza Piercianka.

Pierty zajmują powierzchnię 227,5 ha. Mają średnią głębokość 10,4 m, a maksymalną 38 m. Długość jeziora wynosi 2750 m, szerokość 1000 m, a maksymalna 1250 m. Leży ono na wysokości 133,3 m n.p.m.

Płaskie Jezioro – ma urozmaiconą, we fragmentach zalesioną, dość wysoką linię brzegową. Jest połączone z jeziorem Szejpizski, przez jezioro Klejwy, ciekim. Zajmuje powierzchnię 27,5 ha; ma średnią głębokość 2,6 m, a maksymalną 5,8 m. Leży na wysokości 138 m n.p.m. Jego długość wynosi 900 m, a maksymalna szerokość 450 m.

Przevięż, śluza jest konstrukcją oryginalną z lat 1826 – 1827. Została usytuowana na 140-metrowym kanaliku. Jej długość użytkowa wynosi 46 m, szerokość około 6 m. Na górnym lewym przedkomórku widać tablicę z nazwiskiem głównego budowniczego. Wynika z niej, że kierował pracami jeden z najgłośniejszych polskich inżynierów pierwszej połowy XIX wieku – późniejszy podpułkownik Korpusu Inżynierów – August Szultz (1798 – 1853), znakomity fortyfikator, główny autor szzańców modlińskich podczas powstania listopadowego, a potem – na emigracji – agent polityczny demokratów i karbonariuszy na Bliskim Wschodzie. Po przejściu na mahometanizm i przyjęciu nazwiska Jussuf-aga zrobił niezwykłą karierę w służbie paszy

egipskiego, osiągając m.in. funkcję doradcy rady przybocznej władcy w sprawach technicznych i szefa inżynierii wojskowej.

Samle Duże, zwane też Wielkimi, zajmują torfiastą nieckę, otoczoną leśnymi wzniesieniami. Jezioro ma powierzchnię zaledwie 2 ha. Jego maksymalna głębokość wynosi 12 m, długość 200 m i średnia szerokość ponad 100 m. Na zachodnim krańcu znajduje się malutkie, zarastające jezioro Samle Małe. Zajmuje powierzchnię 0,8 ha; ma długość 80 m, a szerokość 60 m.

„Stara Ruda”, rezerwat – znajduje się w górnym biegu rzeki Rudawki. Utworzony został w 1980 roku na powierzchni 83,15 ha. Chroni on źródłiska rzeki i bory torfowcowe na południowo-wschodniej granicy ich naturalnego zasięgu. W drzewostanie występuje sosna, brzoza, „świerk i olsza w wieku do 130 lat. Domieszkę stanowią modrzew, osika i wierzb. W runie rośnie m.in. wawrzynek wilcze tyko, 3 rzadkie gatunki widłaka oraz listery – sercowata i jajowata.

Staroobrzędowcy. Na Suwalszczyźnie pojawili się znacznie wcześniej, bo w latach osiemdziesiątych XVIII wieku i osiedlili się bliżej Suwałk i Sejń. Uciekali przed represjami władz carskich, narzucających społeczeństwu cerkiew oficjalną. W 1654 roku dokonał się rozłam (schizma), po rosyjsku *raskol*. Zwolennicy starego porządku, czyli „raskolnicy” odmówili przyjęcia reform patriarchy Nikona. Ich przywódcy duchowi zapłacili za to głową. Najostrzejsze represje spadły na Piotra I. Po straceniu biskupów i kapłanów staroobrzędowcy nie posiadają hierarchii duchownej. Ich funkcji podejmują się wybrani przez ogół wiernych *nastawnicy*, ludzie świeccy, posiadający w sprawach wiary najlepsze rozeznanie i autorytet. Z sakramentów, z konieczności uznają tylko te, które spełniać może osoba nie wyświęcona, a więc chrzest (dokonywany przez zanurzenie całego ciała w wodzie), spowiedź (bez rozgrzeszenia, lecz z pokutą) oraz ślub. Od oficjalnego prawosławia różni ich to, że nie uznają ksiąg liturgicznych wydanych po 1654 roku; żegnają się dwoma palcami, a nie trzema; ich krzyże muszą mieć ośmiokątne zakończenie; inaczej piszą słowo „Jezus”; podczas nabożeństw powtarzają dwukrotnie *alleluja*. Nabożeństwa nie mają charakteru liturgicznego. Kapłanów wyświęconych według nikonowskich zasad uważają za sługi antychrysta, ich sakramenty za fałszywe.

W każdym domu od strony wschodniej znajduje się ołtarzyk z co najmniej jedną, autentycznie strą ikoną, święte księgi i krzyże. Istnieje wśród staroobrzędowców bezwzględny zakaz palenia tytoniu, zwłaszcza w pobliżu świętych miejsc. Stosują się oni także do ciekawych zwyczajów, na przykład mężczyźni wierzą, że warunkiem wejścia do nieba jest noszenie długiej brody. Do niedawna nie mogli jeść mięsa ze zwierząt, które nie miały rozszczepionych kopyt albo urodziły się ślepe; nie mogą też jeść gołębi, symbolu Ducha Świętego. Dzięki nim wzrosła w okolicy higiena, w związku z upowszechnieniem się „bani”, czyli łaźni parowych. Społeczność starowerska stynęła z cieszelsstwa, plecionkarstwa i tkactwa.

Stary Folwark. Po przekroczeniu bramy ośrodka PTTK staje się przed ładnym murowanym budynkiem z 1937 r. Było to schronisko Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które w Suwałkach miało pierwszy oddział terenowy, założony w 1907 r., a więc w rok po powstaniu PTK. Inicjatorami byli: suwalczanin, przyrodnik i pedagog, Kazimierz Kulwiec (1871 – 1943) oraz Karol Hoffman (1855 – 1937), z wykształcenia prawnik, a z pasji krajoznawca i literat. Z ich to inicjatywy wydzierzawiony został półwysep zwany Łysą Górą (obecnie stanowiący własność PTTK), z pięknym widokiem na klasztor wigierski, na którym wybudowano przystań żeglarską, a w 1929 r. oddano do użytku zbudowane z drewna pierwsze schronisko im. K. Kulwiecia. Budynek ten zachował się do dziś. Wystarczy obejrzeć się do tyłu, aby go ujrzeć na wzgórku wśród drzew. Natomiast wspomniana Stacja Hydrobiologiczna znajdowała się na przedłużeniu ulicy, która prowadzi nad Wigry od przystanku PKS (na prawo – restauracja, na wprost – park, a w nim okazały budynek tej stacji, w którym ma się mieścić muzeum przyrodnicze Wigierskiego Parku Narodowego).

Spod starego schroniska już tylko parę kroków nad brzeg jeziora Wigry, gdzie jest łąkowa plaża i kąpielisko, ale nade wszystko punkt widokowy na prezentujący się w całej okazałości klasztor, którego dawni gospodarze z zakonu kamudulów tworzyli przez ponad 130 lat historię tego regionu, zakładając Suwałki i kilkadziesiąt wsi w swoich włościach, które zajmowały obszar 300 km kw.

Studzieniczna, kościółek drewniany z 1847 roku, fundacji chłopca Szymona Andruszkiewicza z Pawłówek pod Sejnam, z jedną wieżą ozdobioną pięknym krzyżem żelaznym, roboty miejscowego kowala. Wystrój wewnątrz jest także dziełem ludowych artystów. Kościół ma trzy ołtarze: główny – pod wezwaniem Świętej

Rodziny, a boczne – św. Jana Nepomucena i św. Tekli. Zwraca uwagę siłą wyrazu niezwykle krucyfiks. Przy kościele stoi stylowa dzwonnica z około 1820 roku.

Za obiektem prowadzi ścieżka do Grądzika z kapliczką Najświętszej Marii Panny i cudowną studzienką. Kapliczka jest udaną, nawiązującą do stylu renesansowego pentagonalną rotundą, uwieńczoną niewielką sygnaturką. Została wybudowana w 1872 roku przez inżyniera kanałowego, Ludwika Jeziorokowskiego. Opiera się na 64 drewnianych palach. Wewnątrz znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, zapewne XVIII-wieczna kopia pierwowzoru.

Legenda wiąże świętość tego miejsca z czasami jeszcze pogańskimi, czego dowodem miały być kilkusetletnie dęby. Najprawdopodobniej jednak początki kultu maryjnego mają związek z niezwykle zjawiskami naturalnymi, które w czasach klęsk elementarnych były odczuwane jako cudowne i stawały się podstawą ludzkiej nadziei. Takim na przykład zjawiskiem jest okresowa zmiana kierunku prądu pobliskiej rzeczki.

Zacząło się od wystawienia w 1728 roku cudownego obrazu Matki Boskiej, którego zabór przez nasłanych dziadów wigierskich stał się przyczyną długotrwałych procesów parafii augustowskiej z kamedulami. W drugiej połowie XVIII wieku osiadł tu odbywający pokutę pustelnik Wincenty Murawski, nazywany w źródłach pulkownikiem. Zjednał on sobie okolicę pobożnością i wiedzą ziołolecniczą. Na dwóch osiołkach odbył pielgrzymkę do Rzymu, gdzie uzyskał od papieża Piusa VI aż cztery odpusty dla Studzienicznej. Dzięki jego działalności ugruntowało się przekonanie o świętości miejsca. W 1770 roku Wincenty Murawski wystawił na grądziku małą, drewnianą kapliczkę, którą wyposażył w sprzęty liturgiczne. Sześć lat później starosta augustowski, dziedzic Solistówki, Stanisław Karwowski, zakupił w Augustowie tymczasowo postawiony po pożarze kościoła, przenosił go do Studzienicznej i odnowił. Dla tej świątyni – poprzedniczki obecnej – zakupił organy. Pobożny pustelnik zmarł w 1814 roku, doczekawszy się osadzenia stałego księdza, podległego parafii w Szczebrze. Ponieważ było to jedyne sanktuarium dla ludności mieszkającej w lasach, szybko zostało podniesione do rangi filii (1838), a następnie (1873) stało się siedzibą parafii.

Studzieniczne Jezioro ma rozwiniętą linię brzegową (11,2 km przy długości 3,4 km i największej szerokości 1,05 km). Jego powierzchnia wynosi 254 ha, największa głębokość – 30,5 m (w jednym centralnym miejscu), średnia – 8,8.

Sucha Rzeczka – w 1695 roku istniała tutaj krótko rudnia Obuchowskiego. Potem – od XVIII wieku po lata 20. obecnego – w jej miejscu funkcjonował duży młyn. Nazwa wsi wywodzi się od rzeczki, dziś nazywanej Serwianką, jeszcze wcześniej zaś Płaską, która widocznie okresowo zamierała. Zdaniem miejscowych rolników, okolicę tę omijają przelotne deszcze i chmury burzowe.

Suwałki. Malutką osadę założyli w drugiej połowie XVII wieku kameduli wigierscy. W 1710 roku wyjednali u króla Zygmunta II przywilej na przekształcenie wsi w miasto. Na szybki rozwój osady wpłynęło korzystne położenie przy skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych. W 1720 roku król August II potwierdził przywilej lokacyjny miasta, uwalniając na 18 lat mieszczan od podatku powiatowego. Nadto ustanowił targ i cztery jarmarki rocznie. On też nadał miastu herb przedstawiający na tarczy wizerunki św. Rocha i św. Romualda, którzy stoją za trzema górami zwieńczonymi koroną i umieszczonym z nią krzyżem. Suwałki były własnością kamedulów z Wigier aż do kasacji ich dóbr w 1796 roku przez władze pruskie.

Do końca XVIII wieku zabudowa Suwałk była w całości drewniana. W 1816 roku miasto stało się siedzibą władz województwa augustowskiego. Po 1820 roku podjęte zostały na dużą skalę prace regulacyjne. Na Starym Rynku, po likwidacji cmentarza, założono ogród spacerowy. Wytyczono Nowy Rynek. W XIX wieku Suwałki były jednym z ważniejszych miast Królestwa Kongresowego.

W 1861 roku przez Suwałki przeszła fala demonstracji patriotycznych. Po manifestacji 11 czerwca doszło do aresztowań wielu mieszkańców miasta. Znaczący był udział mieszczan w powstaniu styczniowym. Nie ominęła guberni suwalskiej i Suwałk rewolucja demokratyczna na 1905 roku. W Suwałkach doszło do demonstracji, strajków robotniczych, zamachów bombowych.

W 1915 roku do Suwałk wkroczyły wojska niemieckie, które okupowały Suwalszczyznę do sierpnia 1919 roku.

Z chwilą wybuchu drugiej wojny światowej do Suwałk na krótko wkroczyły oddziały Armii Czerwonej, po czym władze radzieckie oddały Suwalszczyznę Niemcom. Od pierwszych tygodni okupacji w Suwałkach działały podziemne organizacje ruchu oporu (zlikwidowane przez gestapo), a następnie komórki organiza-

cyjne Armii Krajowej. 23 października 1944 roku Niemcy zostali wyparci z rejonu Suwałk przez Orszańską Dywizję Piechoty.

Suwałki, to miejsce urodzenia Marii Konopnickiej (1842 – 1910). Układ urbanistyczny Suwałk jest oparty o centralną arterię, jaką jest ulica Kościuszki – dawny trakt kowieński. Miasto posiada kilka wartościowych budowli klasycystycznych z XIX wieku – kościół św. Aleksandra, ratusz, dawny odwach, dawną cerkiew (obecnie kościół), dawny zajazd pocztowy i kamienice mieszkalne.

Sztabin, wieś gminna, dawniej miasteczko założone przez Chreptowiczów na przełomie XVII i XVIII wieku. Zobaczyć w niej warto wybudowany ze środków fundacji sztabinskiej w 1912 roku kościół w stylu neogotyckim, przy którym znajdują się najciekawsze pamiątki po Karolu Brzostowskim, a więc własnoręcznie odlany przez niego posąg żeliwny Joachima Chreptowicza oraz resztki zegara słonecznego ściągniętego z Cisowa.

Rospuda, rzeka była w przeszłości nazywana Dowspułą, Rowspudą, Kamienną, a w okolicy Filipowa – Filipówką. Płyne z północy na południe, z odchyleniem ku wschodowi. Jej źródła znajdują się na morenowych przedpolach Puszczy Rominckiej. Ma 80 km długości. Od Jeziora Czarnego (Polskiego) stanowi atrakcyjny szlak kajakowy.

Przepływa przez osiem jezior: Czarne, Rospuda (Filipowska), Kamienne, Garbaś, Głębokie, Sumowo, Okragłe, Bolesty i wpada do dziewiątego – Rospudy (Augustowskiej). Przyjmuje wody kilkunastu strumieni i rzeczułek, m.in. Nieszki, Jaworówki, Głębokiej, a w dolnym biegu – Blizny. Mija kilkanaście wsi i trzy dawne miasteczka: Filipów, Bakałarzewo i Raczki. Opływa tarasowe wyniesienie, na którym znajdują się ruiny pałacu Ludwika Michała Pacy w Dowspuździe. 10 km dalej mija kultowe Święte Miejsce z krzyżami i kaplicą w Puszczy Augustowskiej.

Ostatni odcinek rzeki to zabagniona niecka torfowiskowa, którą porastają lany trzcin. Natomiast w górnym i środkowym biegu – płynąc często w wązającej się dolinie, z malowniczymi przełomami – ma fragmenty o charakterze rzeki podgórskiej, o dużym spadku wód. Brzegi na wielu odcinkach ma wysokie i strome, dno koryta zmienne: piaszczyste, żwirowe, kamienno-piaszczyste.

Wigierski Park Narodowy (WPN), założony w 1989 r., to jeden z najciekawszych i najpiękniejszych zakątków kraju. Posiada unikalne wartości przyrodnicze, walory rekreacyjne oraz krajobrazowe. Zajmuje południowe fragmenty Pojezierza Wschodniosuwalskiego oraz północną część Równiny Augustowskiej. Jego łączna powierzchnia wynosi 14840 ha.

Ukształtowanie północnej części parku jest wyraźnie pagórkowate. Tworzą go wyniesienia morenowe o bogatej konfiguracji terenu, o często stromych zboczach, poprzecinane niezliczonymi wąwozami, jarami, strumieniami, torfowiskowymi kotlinami. W południowej części parku, za jeziorem Wigry, teren jest raczej równinny, charakterystyczny dla powierzchni sandrowych.

Wigierski Park Narodowy odznacza się wyjątkowym bogactwem wód. Tworzą je Wigry i okoliczne jeziora połączone ze sobą rzeczkami, przepływami, przekopami i kanałami. Wody wigierskie zasilane są przez rzeki: Czarną Hańczę, Wiatrołużę z Maniówką, Kamionkę i kilka pomniejszych cieków. Naturalną otulinę wigierskich akwenów tworzą lasy sosnowo-świerkowe.

Siedziba dyrekcji WPN znajduje się we wsi Krzywe.

Wigry, jezioro, o powierzchni 2166 ha i długości linii brzegowej razem z zatokami liczącej około 75 km, jest pochodzenia polodowcowego. Jest głównym obiektem Wigierskiego Parku Narodowego.

Literatura

Baturowie Irena i Wojciech: *Po Ziemi Augustowskiej*. Suwałki 1993

Maciejewski Stefan: *Szlakami Północnej Suwalszczyzny*. Suwałki 1995

Wolfram Krzysztof, Szkiroć Zdzisław: *Zielone Płuca Polski*. Białystok 1993

PALARNIA KAWY „Sido”

16-400 Suwałki ul. Waryńskiego 26b

tel. (087) 66-25-05 tel./fax (087) 66-25-52

Druk: „No Problems”

01-401 W-wa, Górczewska 62/64 tel./fax 36-32-85

“No Problems”